

De voetstappen van de Messias. Navolging en verwachting

Richtinggevende perspectieven in het hedendaags Paulus-onderzoek en de doorwerking ervan in de dagelijkse praktijk van het gemeentelven.

Dineke Houtman

Inleiding

Vanaf de 60er jaren is er een beweging op gang gekomen die zich teweerstelde tegen het oude paradigma waarin Paulus werd gezien als een grote hervormer die een alternatief plaatste tegenover het idee dat heil verdiend kan worden door wetsgetrouw te leven.¹ De representanten van dit zogenaamde Nieuwe Perspectief stellen dat de oude visie gebaseerd is op een foute interpretatie van het Jodendom van de eerste eeuw. Het negatieve beeld van het volgen van de Tora dat uit de oude theologie naar voren kwam, namelijk als krampachtige manier om het eigen heil te verwerven, had repercussies voor het beeld van het contemporaine jodendom. Nu we na eeuwenlange verstoorde verhoudingen op zoek zijn naar een vernieuwde respectvolle relatie met het jodendom, is het daarom goed om te onderzoeken of dit Nieuwe Perspectief mogelijk consequenties heeft voor de dagelijkse praktijk van het gemeentelven.

Vandaag wil ik twee aspecten van het leven en de leer van Paulus centraal stellen, namelijk zijn navolging van Jezus als een wetsgetrouwe jood en zijn vertrouwen dat de komst van het Messiaanse Rijk nabij was. Daarna wil ik kort met u nadenken over wat dat mogelijk inhoudt voor de prediking. Maar voor ik daaraan begin wil ik eerst iets vertellen over het problematische begrip Tora, en over Jezus' eigen geloof en verwachting.

Wat is Tora

Er is haast geen theologisch begrip dat tot meer verwarring leidt dan het woord "Tora". Als geschrift kan het slaan op de Pentateuch, op de hele Hebreeuwse Bijbel, maar zelfs ook op de later op schrift gestelde uitlegtradities uit de zogenaamde mondelinge Tora. Als begrip wordt het afgeleid van de wortel ירה die het betekenisveld van "leren, onderwijzen" beslaat. In die zin kan het de

¹ Deze beweging startte met o.a. de Lutherse theoloog Krister Standahl, zie K. Stendahl, "The Apostle Paul and the Introspective Conscience of the West," *Harvard Theological Review* 56, no. 3 (1963).

betekenen hebben van Goddelijke leiding of richtlijn, menselijke leiding/onderwijs, leefregel, of wetscorpus.

Maar in het jodendom is de Tora nog meer dan dat, namelijk ook een zelfstandig deel van de goddelijke entiteit, het deel dat wordt geïdentificeerd met de wijsheid van God. De Tora is de Logos en de Sophia.

Niet alleen de definitie en de afbakening van het begrip Tora zijn lastig, ook de functie is niet eenduidig. Er zijn minstens twee functies van Tora:

1. Universele gebruiksaanwijzing bij het leven. Uitgaande van het idee dat God zowel de conceptuele als de uitvoerende Schepper van hemel en aarde is, kent Hij als geen ander de gebruiksaanwijzing. Als de mens Zijn Tora in acht neemt kan de wereld functioneren zoals Hij dat bedoeld heeft.

2. Onderdeel van het verbond van God met Israel. God heeft met Zijn volk Israël een verbond gesloten. Dat begon bij de roeping van Abram om zijn land en zijn familie te verlaten en te gaan naar het land dat God hem zou wijzen om daar tot een groot volk te worden.² Later kwam het tot een verbondssluiting waar een verplichting aan werd verbonden. In Genesis 17:9-14 gebiedt God dat ieder mannelijk lid van het volk besneden moet worden, zowel het eigen volk als vreemde slaven. Nog weer veel later, volgens de traditie 430 jaar³, ontving het volk de wet op Sinaï als verdere invulling van het verbond. Israël wordt geroepen om een heilig volk te zijn.⁴

Wat het *niet* is, is een manier om de hemel te verdienen. Overal waar in de Pentateuch gesproken wordt over het houden van de Tora, wordt een beloning in het hier en nu in het vooruitzicht gesteld, bijvoorbeeld Deuteronomium 5:33 “Volg steeds de weg die hij u heeft gewezen, dan zult u in leven blijven en er wél bij varen, en lang mogen wonen in het land dat u in bezit krijgt.” In de Pentateuch is nog geen bewustzijn van een leven na de dood, met bijbehorende vergelding. Dus dat aspect speelt helemaal geen rol. Wel is het belangrijk om met God in het reine te staan, niet vanwege de beloning, maar vanwege het koningschap van God. Als de mens gezondigd heeft tegenover God kan hij zich weer met hem verzoenen; individueel door offers wanneer dat nodig is, en als gemeenschap op de jaarlijkse Grote Verzoendag. Wanneer de

² Genesis 12:1-3.

³ Genesis 15:13, Galaten 3:16-18.

⁴ Exodus 19:6 “Een koninkrijk van priesters zul je zijn, een heilig volk.”

zondaar zich in oprecht berouw tot God keert om zich met hem te laten verzoenen wordt zijn naam in het Boek des Levens bevestigd.⁵

Jezus en de Tora

Wat kunnen we uit de evangeliën en het historische Jezusonderzoek leren over hoe Jezus zelf de Tora interpreteerde. In de eerste plaats lezen we over de Tora als leefregels of geboden zoals die gedestilleerd kunnen worden uit de boeken van de Hebreeuwse Bijbel. Simon Schoon schetst Jezus in zijn boek *De weg van Jezus*, als een wetsgetrouwe Jood.⁶ Jezus ging naar de synagoge en vierde de religieuze feesten. En op de vraag van de rijke jongeling naar de weg tot het eeuwige leven, antwoordde hij eenvoudig: je kent de geboden! (Marcus 10:19, Lukas 18:20). In zijn onderwijs benadrukte en verscherpte hij de ethische geboden. En hoewel hij de meer cultische geboden wat relativeerde, stelde hij nooit de Tora als zodanig ter discussie.⁷ Zie bijvoorbeeld Matteüs 5:17-19:

¹⁷Denk niet dat ik gekomen ben om de Wet of de Profeten af te schaffen. Ik ben niet gekomen om ze af te schaffen maar om ze tot vervulling te brengen. ¹⁸Ik verzeker jullie: zolang de hemel en de aarde bestaan blijft elke jota, elke tittel in de wet van kracht, totdat alles gebeurd zal zijn. ¹⁹Wie dus ook maar een van deze geboden afschaft en aan anderen leert datzelfde te doen, zal als de kleinste worden beschouwd in het koninkrijk van de hemel. Maar wie ze onderhoudt en dat aan anderen leert, zal in het koninkrijk der hemelen hoog in aanzien staan.

Uit de verwijzing naar de jota en de tittel, respectievelijk de kleinste letter en het kleinste streepje of accentteken, blijkt dat het hier gaat om de geschreven Tora. Op ander momenten lijkt Jezus te verwijzen naar de zogenaamde mondelinge Tora. In Matteüs 11:30 staat de bekende uitspraak van Jezus: "mijn juk is zacht en mijn last is licht". Direct daarop volgt een hoofdstuk met interpretaties van de sabbatwetten. Jezus gaat daar veel reukelijker mee om dan de Farizeeën die hem daar dan ook op aanspreken. Het soort discussies dat we daar vinden laat zien dat de wet weliswaar eeuwig en onveranderlijk is, maar dat de meningen over de interpretatie kunnen verschillen. Jezus' uitgangspunt was dat de Tora er is ten bate van de mens, zoals verwoord in Deuteronomium 32 waar staat: "dit woord is uw leven". Wat betreft de sabbat

⁵ Zie Maleachi 3:16 en Openbaring 3:5, 20:12.

⁶ S. Schoon, *De Weg Van Jezus : Een Christologische Heroriëntatie Vanuit De Joods-Christelijke Ontmoeting* (Kampen: Kok, 1991), 99-104.

⁷ *Ibid.*, 102. Zie ook G. Theissen and A. Merz, *Der Historische Jesus : Ein Lehrbuch* (Göttingen: Vandenhoeck und Ruprecht, 1997), 317-18.

vat hij dat in Marcus 2:27 mooi samen als “De sabbat is er voor de mens, en niet de mens voor de sabbat.” Hij verwijt zijn tegenstanders dat zij de heilzame wet tot last maken in plaats van de lust die het zou moeten zijn.⁸ Dat wil niet zeggen dat Jezus zichzelf buiten de traditie plaatste. Integendeel, met zijn vernieuwende interpretaties blies hij het gesprek over de essentie van de Tora nieuw leven in. In het jodendom, toen al en ook nu nog, vindt altijd een wisselwerking plaats tussen de geschreven wet en de interpretatie daarvan, de stem van Sinai gaat door. In de Midrasj-verzameling Exodus Rabba 28:6 wordt dat zo verwoord:

Niet alleen de profeten hebben hun profetie ontvangen van de Sinai, maar ook de geleerden die opstonden in iedere generatie, elk ontving het zijne van Sinai. Zoals ook geschreven staat “al deze dingen sprak de Eeuwige tot jullie hele gemeenschap (...) een grote stem die nooit ophoudt.”⁹

Jezus staat in een traditie waarin de Tora de centrale leidraad voor het leven is. Als twaalfjarige is hij al niet weg te slaan bij de leraren in de Tempel. Hij eerbiedigt de Tora maar volgt de gangbare interpretaties niet slaafs. Zelfverzekerd interpreteert hij de wetten en regels naar wat volgens hem de heilzame geest van de wet is, en hij schuwt daarbij de confrontatie niet.

Jezus verbindt ook het verbond met ethisch gedrag. Als tegenstanders in een dispuut zich erop beroepen dat ze nakomelingen zijn van Abraham en daarmee impliceren dat ze deel uitmaken van het verbond van God met Israel, antwoordt Jezus dat als ze echt kinderen van Abraham zijn ze daar ook naar moeten handelen (Johannes 8:39)! Dat is in overeenstemming met de oproep tot bekering van Johannes de Doper die zei “Breng vruchten voort die een nieuw leven waardig zijn, en zeg niet meteen bij jezelf: Wij hebben Abraham als vader. Want ik zeg jullie: God kan uit deze stenen kinderen van Abraham verwekken.” (Lucas 3:8). Het fysiek behoren tot het volk van God, het “zaad van Abraham” is belangrijk, maar niet genoeg. Er is een verbondsvoorwaarde die zwaarder weegt dan de genetische component, en dat is godsvruchtig leven overeenkomstig de Tora.

Natuurlijk komt bij het spreken over het verbond ook de vraag op hoe we Jezus’ uitspraken over het *nieuwe* verbond bij het avondmaal aan het eind van zijn leven moeten duiden. In Lucas 22:20 zegt Jezus: “Deze beker, die voor jullie

⁸ Zie bijv. Matt 23:23.

⁹ Deut 5:19 in de Hebreeuwse tekst, 5:22 in de vertalingen. De traditie volgt hier Targom Onkelos die de tekst leest als *we-lo jasoef* “hij zal niet ophouden” in plaats van *we-lo jasaf* “hij voegde niet toe”.

wordt uitgegoten, is het nieuwe verbond dat door mijn bloed gesloten wordt.” De term “nieuw verbond” of “vernieuwd verbond” verwijst waarschijnlijk naar Jeremia 31:31 waar God spreekt over de messiaanse tijd waarin de Tora niet meer bestudeerd hoeft te worden omdat hij in de harten van mensen geschreven zal staan. Jezus leefde in het geloof dat het einde der tijden nabij was. De synoptische evangeliën zijn daarover eenstemmig. Er komt een tijd van grote verschrikkingen voorafgaand aan de komst van de Mensenzoon, en die tijd komt snel: “Ik verzeker jullie: deze generatie zal nog niet verdwijnen voor al die dingen gebeuren.”¹⁰ Over zijn eigen naderende dood heen zag Jezus de nieuwe toekomst al gloren, de toekomst van het nieuwe verbond waarin de wet in de harten van de mensen geschreven zou staan. Het bloed is een allusie naar Exodus 24:8 waar Mozes het volk besprenkelt met bloed en zegt: “Met dit bloed wordt het verbond bekrachtigd dat de Heer met u heeft gesloten door u al deze geboden te geven.” Het bloed dat bij Jezus’ dood zal vloeien is zo een bekrachtiging van het door Jeremia voorzegde nieuwe verbond. In de versie van Matteüs komt daar nog een element bij, daar zegt Jezus: “Dit is mijn bloed, het bloed van het verbond, dat voor velen wordt vergoten tot vergeving van zonden.” Hier is het bloed dus niet alleen een bekrachtiging van het verbond, maar ook het bloed van het zoenoffer.

In de voetstappen van de Messias

Nu we een korte inkijk hebben gekregen in Jezus’ verhouding tot de Tora en zijn stellige verwachting dat het eind van de tijden naderde, gaan we over naar de vroege kerk. Saulus, die aanvankelijk de bestrijder was van de aanhangers van de Weg,¹¹ ontwikkelde zich tot de belangrijkste vormgever van de nieuwe beweging. In zijn brieven zijn we getuige van zijn zoektocht naar de betekenis van Jezus’ leven en dood, en van zijn inzet om de stormachtige ontwikkelingen die daarop volgden in goede banen te leiden. Ze geven geen afgeronde systematische theologie, maar de neerslag van een persoonlijke zoektocht en een pastorale poging om de jonge gemeenten te ondersteunen. Daardoor is zijn werk niet gemakkelijk te begrijpen. In de klassieke reformatoische duiding ging men ervan uit dat Paulus de rechtvaardiging door genade afzette tegen een rechtvaardiging door verdiensten. Maar dat is een oneigenlijke tegenstelling, omdat ook in het vroege jodendom de rechtvaardiging van de mens uiteindelijk lag in de genade van God die de mens kans gaf om zich ieder jaar op Grote Verzoendag in berouw en verootmoediging met hem te verzoenen, en niet in het al dan niet getrouw naleven van de Tora. Tussendoor

¹⁰ Matteüs 24:34-36, Marcus 13:30-32, Lucas 21:32-33.

¹¹ Handelingen 9:1-2

konden zonden verzoend worden door zondoffers en schuldoffers,¹² waarbij de verzoenende kracht lag in het bloed. In Leviticus 17:11 staat dat als volgt verwoord: “Want het bloed is de levenskracht van een levend wezen. Ik heb het jullie gegeven om er op het altaar de verzoeningsrite mee te voltrekken, want het bloed kan verzoening bewerken.”¹³ Het zogenaamde nieuwe perspectief stelt dan ook dat Paulus niet van mening verschilt met zijn Joodse tijdgenoten over de vraag hoe je gered wordt, want in beide gevallen staat daarbij de genadige verzoening centraal: in het jodendom door de offerdienst en de Grote Verzoendag, en in het christendom door de zoendood van Jezus.

Een andere klassieke tegenstelling is die tussen behoud door geloof of werken. In zijn brief aan de Romeinen benoemt Paulus het geloof als de kern van het evangelie. In hoofdstuk 1:15 schrijft hij: “In het evangelie openbaart zich dat God enkel en alleen wie gelooft als rechtvaardige aanneemt, zoals ook geschreven staat: ‘De rechtvaardige zal leven uit het geloof.’” Opvallend is dat Paulus zijn beroemde uitspraak onderbouwt met een citaat uit Habakuk.¹⁴ Blijkbaar is hier dus meer continuïteit dan vernieuwing. Geloof speelt ook in Tenach een grote rol, en dit speelt door in de rabbijnse traditie. Ik geef één voorbeeld. In de Mechilta, dat is een van de oudste rabbijnse Bijbelcommentaren,¹⁵ vinden we de volgende midrasj naar aanleiding van Exodus 14:31:¹⁶

Rabbi Nechemia zei: waaruit kun je afleiden dat iemand die in geloof een klein gebod aanneemt waardig is dat de Heilige Geest op hem rust? Dat vinden we betreffende onze voorvaders, die omwille van het vertrouwen waarmee ze geloofden waardig waren dat de Heilige Geest op ze rustte, zodat zij het lied [van de Schelfzee] konden zingen, zoals gezegd is “ze geloofden in de Heer” (Exod. 14:31) en vervolgens “Toen zong Mozes samen met de Israëlieten” (Exod. 15:1). En zo vind je ook dat onze vader Abraham zowel deze wereld als de komende wereld beërfde als beloning voor het vertrouwen waarmee hij geloofde, zoals gezegd is “En hij geloofde God [etc]” (Gen. 15:6). En zo vind je ook dat Israël werd verlost uit Egypte als beloning voor het vertrouwen waarmee ze geloofden, zoals gezegd is “en het volk geloofde” (Exod, 4:31). En zo wordt er ook gezegd “De HEER behoedt de standvastigen” (Psalm 31:24).

¹² Zie bijv. R. de Vaux, *Hoe Het Oude Israël Leefde*, 2 vols., vol. 2 (Utrecht: Wristers, 1978), 329-34.

¹³ Vgl de anonieme joodse auteur van Hebrreeën (dat gezien kan worden als een homiletische midrasj), die in hoofdstuk 9 deze bloedverzoening vergelijkt met de zoendood van Jezus.

¹⁴ Habakuk 2:4.

¹⁵ Eindredactie tweede helft 3e eeuw, zie G. Stemberger, *Introduction to the Talmud and Midrash*, trans. Markus Bockmuehl, 2 ed. (Edinburgh: T&T Clark, 1996), 255.

¹⁶ *Mekilta De-Rabbi Ishmael*. 3 vols., vol. 1 (Philadelphia: Jewish Publication Society, 1976), 252-55.

En zo gaat het nog vele alinea's verder, met talloze voorbeelden waarin het volk Israel wordt beloond niet om zijn daden maar om zijn standvastige geloof. Dit is helemaal in overeenstemming met wat Paulus schrijft over Abraham in Romeinen 4:1-3:

¹Wat moeten wij nu zeggen over onze stamvader Abraham? ²Indien hij als een rechtvaardige zou zijn aangenomen op grond van zijn daden, dan had hij zich daarop kunnen laten voorstaan. Maar niet tegenover God, ³want wat zegt de Schrift? 'Abraham vertrouwde op God, en dat werd hem als een daad van gerechtigheid toegerekend.'

We zien dus dat noch de tegenstelling wet en evangelie, noch de tegenstelling werken en geloof standhouden. In beide gevallen lijkt Paulus volkomen in de joodse traditie van zijn tijd te staan. Het echte probleem waartoe Paulus zich verhoudt is de relatie tussen Joden en niet-Joden. Dat is waar de schoen wringt. God heeft zijn eerste verbond gesloten met de Joden, met als kerndocument de Tora in zijn dubbele functie: als document waarin het verbond beschreven staat, maar ook als richtlijn voor een heilige levenswandel. De Jezusbeweging was aanvankelijk een stroming binnen het jodendom en daar hoorde vanzelfsprekend de Tora bij. Toen echter steeds meer niet-Joden toetraden tot de beweging ontstond de lastige vraag of die dan ook de wet moesten houden of niet. De uitkomst van de discussie staat beschreven in Handelingen 15:19-20. Jacobus zegt daar:

¹⁹Daarom ben ik van mening dat we de heidenen die zich tot God bekeren geen al te zware lasten moeten opleggen, ²⁰maar dat we hun moeten schrijven dat ze zich dienen te onthouden van wat door de afgodendienst beoedeld is, van ontucht, van vlees waar nog bloed in zit en van het bloed zelf.

De duiding van die tekst is nog niet zo gemakkelijk. Wat wordt bedoeld met de "al te zware lasten"? Is dat de besnijdenis?¹⁷ Of de wet van Mozes?¹⁸ Of gaat het om de voorvaderlijke gebruiken?¹⁹ Of wellicht om de aanvullende regels die stammen uit traditionele interpretatie? En wat zijn die vier regels die wel in acht moeten worden genomen? En waarom juist die vier?²⁰ Het lijkt het meest waarschijnlijk dat de vier genoemde regels een garantie moesten bieden dat de

¹⁷ Zie Handelingen 15:1.

¹⁸ Zie Handelingen 15:5.

¹⁹ *De specialibus legibus*, 149-150 (T.E. Page et al. (red.), *Philo*; with an English translation by F.H. Colson and G.H. Whitaker, Cambridge: Harvard University Press, 1966-71; deel 8, 100-103).

²⁰ Zie voor een heldere uiteenzetting T. Hegg, "Acts 15 and the Jerusalem Council: Did They Conclude the Torah Was Not for Gentiles?," <http://www.torahresource.com/pdf-articles/acts-15-and-the-jerusalem-council.pdf>.

nieuwe gelovigen volledig afstand namen van de afgodendienst, waarin tempelprostitutie, bloed, en niet koosjer geslacht vlees een rol speelden. Maar was dat dan werkelijk het enige? Hoe zat het met de rest van de Tora? Het lijkt me dat het volgen van de Tora van Mozes als algemene richtlijn voor het leven zo vanzelfsprekend was dat die helemaal niet genoemd hoefde te worden. Dat lag anders voor de besnijdenis en de voorvaderlijke gebruiken, die duidelijk hoorden bij Israël als volk. Paulus worstelt daarmee en gebruikt in hoofdstuk vier van zijn brief aan de Romeinen de casus van Abraham om tot een onderbouwde uitspraak te komen. Hij stelt zich de vraag op welk moment in zijn leven Abraham geroemd werd om zijn geloof. Dat was bij de belofte op nageslacht in hoofdstuk 14, dus *na* zijn roeping in hoofdstuk 12, maar *voor* het verbond in hoofdstuk 17. Abram, zoals hij toen nog heette, werd als onbesnedene geroepen, nog voor het verbond en ver voor de Tora op Sinai werd geopenbaard, en hij werd geprezen om zijn geloofsvertrouwen op de beloften van God. In dat licht moeten we Romeinen 3:28-31 lezen, waar Paulus schrijft:

²⁸Ik heb u er immers op gewezen dat een mens wordt vrijgesproken door te geloven en niet door de wet na te leven. ²⁹Is God soms alleen de God van de Joden en niet die van de heidenen? Zeker ook van de heidenen, ³⁰want er is maar één God, en hij zal zowel besnedenen als onbesnedenen op grond van hun geloof als rechtvaardigen aannemen. ³¹Stellen wij door het geloof de wet buiten werking? Integendeel, wij bevestigen de wet juist.

De Tora blijft geldig, tot in iedere jota en tittel, maar het is juist die Tora die ons het verhaal vertelt van de onbesneden Abram die gerechtvaardigd werd door zijn geloof. Het gaat om de vraag wie tot het volk van God behoren, dus als het ware hoe de ethische component en de etnische component zich tot elkaar verhouden. Wanneer Paulus spreekt over de rechtvaardiging, doet hij dat bijna altijd in de context van de verhouding tussen Joodse en niet-Joodse aanhangers van Jezus. In het derde hoofdstuk van zijn brief aan de Galaten formuleert hij dat krachtig:

²⁶Want door het geloof en in Christus Jezus bent u allen kinderen van God. ²⁷U allen die door de doop één met Christus bent geworden, hebt u met Christus omkleed. ²⁸Er zijn geen Joden of Grieken meer, slaven of vrijen, mannen of vrouwen – u bent allen één in Christus Jezus. ²⁹En omdat u Christus toebehoort, bent u nakomelingen van Abraham, erfgenamen volgens de belofte.

Alle gelovigen in Christus zijn één in hem, volgens Paulus. Maar, zoals we allemaal weten en Paulus zelf ook bevestigt in zijn prediking, het onderscheid in het dagelijkse leven tussen Joden en Grieken, slaven en vrijen, mannen en vrouwen, blijft. Hoe moeten we dat dan duiden? De wet is aan Israël gegeven, en heeft onder meer als doel het volk te bewaren bij het verbond van God. Daardoor werkt de wet ook als afscheiding tussen het Joodse volk en de andere volken: aan *Israël* is de wet gegeven, niet aan andere volken. Van dat aspect van de Tora wil Paulus af. Natuurlijk, er is een verschil tussen Joden als volk van het oude verbond en tussen gelovigen uit de heidenen die bij het volk van God zijn gaan horen door hun geloof in Jezus, maar er is iets wat dat verschil overstijgt, en dat is de eenheid in Christus. Gelovigen uit de volken hoeven voor hem niet Joods te worden om tot het volk van God te gaan behoren. De spanning waar Paulus mee worstelt betreft dus niet wet tegenover evangelie, of verdiensten tegenover genade, maar de exclusiviteit van een etnische of halachische opvatting van volk van God tegenover de inclusiviteit van een open geloofsgemeenschap van alle gelovigen, Jood of niet-Jood.

Als we nu even terugkijken naar leer en leven van Jezus, dan zien we daar een iets ander plaatje. De roeping van Jezus was voor wie hij zelf noemde “de verloren schapen van Israël.” Ook in zijn tijd waren er mensen van buiten die zich tot het jodendom als religie in het algemeen, of meer specifiek tot Jezus als charismatisch religieuze leider aangetrokken voelden. In het laatste geval liet Jezus zich soms overhalen om zich met hen in te laten en hen te helpen als hij oprecht geloof herkende. Denk bijvoorbeeld aan de verhalen van de centurio (Matt. 9) en van de Kanaänitische vrouw (Matt. 15). Maar dat bleven uitzonderingen. Jezus richtte zich eerst en voornamelijk tot zijn eigen volk. Paulus zag zijn missie ruimer. In Handelingen en de brieven zien we dat hij zich aanvankelijk ook nog vooral richtte tot de Joden, maar dat hij later zijn missie uitbreidde en zichzelf apostel van de heidenen noemde (Rom. 11:13, 1 Tim. 2:7).²¹ Wellicht komt dat mede door zijn visie op de eindtijd.

De naderende voetstappen

De uitdrukking “voetstappen van de Messias” duidt in het jodendom op de verwachting dat de verlossing nabij is: De Messias is er nog niet, maar als we goed luisteren horen we zijn voetstappen al. Jezus zelf beschrijft in Matteüs 24 in kleurrijke termen wat eraan zit te komen: vreselijke rampspoed, gevolgd door kosmische verschijnselen waarin de zoon des mensen geopenbaard zal worden in luister. Opmerkelijk is dat waar Jezus zich in zijn eigen missie duidelijk richtte op zijn volksgenoten, hij hier spreekt over de verkondiging van

²¹ Zie ook Handelingen 9:15 waar God zelf Saulus/Paulus het instrument noemt dat Hij gekozen heeft om zijn naam uit te dragen onder alle volken.

het goede nieuws aan de volken (Matt 24:14). Pas als dat gebeurd is zal het einde komen. Na zijn opstanding komt hij daarop terug en geeft de discipelen de concrete opdracht om uit te gaan naar alle volken om hen het goede nieuws te brengen.²²

Jezus en Paulus leefden beiden in de verwachting dat die eindtijd heel snel zou komen, nog in hun eigen generatie. Paulus schrijft bijvoorbeeld in zijn eerste brief aan de Tessalonicenzen (1 Tess 4:15): “wij die in leven blijven tot de komst van de Heer, zullen de doden in geen geval voorgaan.” Misschien is Paulus als kosmopoliet, en door het onverwachte grote succes van de toestroom van niet-joodse gelovigen tot de Jezusbeweging, meer bepaald bij de gedachte dat in de eindtijd de volken zich zouden bekeren en verklaart dat zijn missie. Maar misschien handelde hij ook gewoon in gehoorzaamheid aan Jezus’ gebod. Of misschien moeten we het zoeken in de volgorde eerst de Jood en dan de Griek, de uitdrukking die Paulus regelmatig bezigt? Het heil voor de wereld komt via Israël. Al bij de roeping van Abram komt de belofte dat via hem zijn nageslacht alle volken van de aarde gezegend zouden worden. Jezus legde zich eerst uitsluitend toe op zijn volksgenoten, maar droeg zijn discipelen op om het goede nieuws verder te verspreiden. Paulus richtte zich overal waar hij kwam ook eerst tot de joden, en pas daarna tot de niet-Joden. Dit weerspiegelt de blijvende onomkeerbare volgorde in de verhouding Jood en Griek. Het voorrecht van Israël wordt nooit achterhaald. Het was Gods bedoeling dat het heil via de Joden uitgedragen wordt aan de rest van de wereld. Van hen konden ze leren wat het betekent om een heilig volk te zijn. Petrus refereert in zijn eerste brief aan Exodus 19:6 als hij schrijft (1 Petrus 2:9): “Maar u bent een uitverkoren geslacht, een koninkrijk van priesters, een heilige natie, een volk dat God zich verworven heeft om de grote daden te verkondigen van hem die u heeft geroepen uit de duisternis naar zijn wonderbaarlijke licht.”

Wat betekent het Nieuwe Perspectief voor de prediking

Ik vat in een paar stellingen samen wat volgens mij de essentie is van dit nieuwe perspectief. Deze stellingen kunnen ook dienen om er straks in de workshop over door te praten.

1. Het zicht op de bredere historische context, de joodse wereld aan het begin van onze jaartelling, is een belangrijk winstpunt. Duidelijk is dat Paulus staat in de traditie van het Oude Testament en de joodse overlevering uit de intertestamentaire periode, en ook in dat spoor

²² Matteüs 28:16-20, Marcus 16:14-18, Lucas 24:44-49

verder gaat. Het nieuwe van zijn bijdrage is dat met de komst van Christus een nieuwe fase in Gods heilsplan aanbreekt. Het is vernieuwing naast continuïteit.

2. Het universele van Gods werk komt in het nieuwe perspectief duidelijker aan het licht dan in het oude. Het gaat niet om een individualistische spiritualiteit of een persoonlijk gered worden, en ook niet om één specifiek volk, maar om de beweging van Gods Koninkrijk en de vernieuwing van de hele kosmos, zoals beschreven in bijvoorbeeld Jesaja 66.
3. Geloven is een kernwoord bij zowel Jezus als Paulus. Maar het is geloven in de zin van vertrouwen, niet het onderschrijven van dogma's. Godsvertrouwen is de sleutel tot verzoening, niet de werken, of de offers, of zelfs niet Jezus' eigen dood. Alleen als je vertrouwt op de belofte van het heil kun je ervan profiteren.
4. Werken en geloof zijn geen tegenpolen maar liggen in elkaars verlengde. Dit wordt het krachtigst verwoord in de brief van Jacobus, bijv. in Jac. 2:18: "Maar dan zegt iemand: de een gelooft en de ander doet. Laat mij maar eens zien dat je kunt geloven zonder daden; ik zal u door mijn daden laten zien dat ik geloof."
5. De uitdaging voor predikanten vandaag ligt erin om de relevante joodse bronnen te bestuderen op hun eigen merites, om zo het nieuwe testament te leren begrijpen vanuit zijn eigen oorspronkelijke context. Dat vereist studie en discipline en een zekere moed om eventuele vastgeroeste vooronderstellingen opzij te durven zetten voor een frisse lezing van de aloude teksten.